

Edward Różycki

Introligatorzy lwowscy XVIII wieku. Wybrane zagadnienia

Rozwój introligatorstwa lwowskiego w XVI i XVII wieku został przedstawiony w kilku pracach¹. W jednym z artykułów autora niniejszej pracy poruszono również niektóre zagadnienia z okresu zaborów (1772–1918) oraz Drugiej Rzeczypospolitej². Prezentowany tekst jest do pewnego stopnia próbą wypełnienia luki z lat 1701–1772, przy czym należy zdawać sobie sprawę ze szczupłości źródeł. Przybliżona w nim została nie tylko działalność rękodzielników zajmujących się opravami książek, ale również

¹ A. Jędrzejowska, *Książka polska we Lwowie w XVI wieku*, Lwów 1928; E. Różycki, *Z dziejów książki we Lwowie w XVII w. Studia nad introligatorstwem i handlem książką*, Katowice 1991; tenże, *Książka polska i księgozbiory we Lwowie w epoce renesansu i baroku*, Wrocław 1994, s. 91 i nn., 131 i nn.; tenże, *Jodok Jost, w: Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*, red. I. Treichel, Warszawa–Łódź 1986; tenże, *Oprawy ksiąg archiwalnych źródłem do historii bibliofilstwa (na przykładzie b. województw podolskiego oraz ruskiego Rzeczypospolitej)*, „Roczniki Biblioteczne” 1978, R. 22, z. 3–4, s. 423–452; tenże, *Stanisław Parwus młodszy, introligator. Kartka z dziejów introligatorstwa lwowskiego*, w: *Kultura, historia, książka. Zbiór studiów*, red. A. Dymmel, B. Rejakowa, Lublin 2012, s. 157–166; tenże, *Stanisław Parwus starszy, introligator lwowski XVI wieku*, „Roczniki Biblioteczne” 2007, R. 51, s. 61–67; tenże, *Wojciech Kazimierz Mielczewski – introligator i drukarz lwowski (z dziejów siedemnastowiecznego drukarstwa)*, „Roczniki Biblioteczne” 1988, R. 32, z. 2, s. 57–73.

² E. Różycki, *Z dziejów XIX- i XX-wiecznego introligatorstwa we Lwowie*, „Biuletyn Informacyjno-Instrukcyjny [Miejskiej Biblioteki Publicznej w Krakowie]” 1992, nr 3/171, s. 21–37.

inne istotne sprawy związane z organizacją rzemiosła, m.in. z ordynacją cechową.

Około 250 znanych nazwisk introligatorów lwowskich, działających od XVI do XX wieku (do 1939 roku), świadczy o Lwowie jako o znacznym ośrodku kultury książki na południowo-wschodnich terenach Rzeczypospolitej. Dane na pewno nie są kompletne i wiele wskazuje na to, że introligatorów mogło być nawet 300.

Źródła, na których oparto badania, to przede wszystkim księgi i akta lwowskiego cechu introligatorów³ oraz miejskie księgi sądowe i administracyjne stolicy województwa ruskiego⁴. Nie zostały natomiast przebadane księgi grodzkie, w których również mogą znajdować się materiały dotyczące introligatorstwa lwowskiego, zwłaszcza jego organizacji oraz walki konkurencyjnej przedstawicieli tego rzemiosła.

Działalność warsztatów introligatorskich we Lwowie, rękodzielników wyznania rzymskokatolickiego, była oparta na ordynacji cechowej⁵. Ale zanim powstała ona w tym mieście na początku lat czterdziestych XVIII wieku, istniały pracownie zależne od krakowskiego rzemiosła introligatorskiego i uwzględniające jego zasady organizacyjne. Oprócz tzw. partaczy, rzemieślników nienależących do cechu, którzy bezprawnie uprawiali i rozprowadzali książki, funkcjonowały zakłady prowadzone przez prawosławnych,

³ Księgi te zostały przywiezione przez introligatora lwowskiego Kazimierza Witskiego w czasie tzw. repatriacji i znajdują się dziś w Muzeum Śląskim w Katowicach (dalej jako мск). Z okresu, który nas interesuje, zachowały się następujące akta i dokumenty: 1. Statut cechu z r. 1740 zatwierdzony przez Radę miasta Lwowa (oryginał papierowy), 2. Rejestr uczniów kunsztu introligatorskiego (1731–1749, 1782–1865), 3. Księga zmarłych mistrzów (1745–1847), 4. Księga mistrzów (1746–1865), zob. мск/Г/46. Na marginesie dokumentów lwowskich warto wspomnieć o pieczęci cechu zrzeszonych w tym mieście introligatorów. Opis podaję według *Katalogu wystawy zabytków cechowych* (Lwów 1905, s. 19, nr 43): „Pieczęć cechu introligatorów lwowskich z trzonem drewnianym. Na mosiężnym tłoku napis: Pieczęć introligatorska I.K.M. Miasta Lwowa. R. P. 1740+. W środku na tarczy godło introligatorskie”. Przed wojną tłok pieczęci znajdował się w Muzeum Historycznym m. Lwowa (Inwentarz, nr 13).

⁴ Dziś w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie (dalej jako сранул.) w zespole 52. Zostały one opisane w *Katalogu Archiwum Akt Dawnych miasta Lwowa* (oprac. K. Badecki, t. 3–4, Lwów 1935–1936). Numery dzisiejszych jednostek archiwalnych odpowiadają tym, która znajdują się w pracy Karola Badeckiego.

⁵ W. Tyszkowski, *Statut konfraterni kunsztu introligatorskiego we Lwowie z 1740 r.*, „Ze Skarbcza Kultury” 1978, nr 30, s. 37–51. Oryginalny królewski statut na pergaminie został we Lwowie w сранул. Por. *Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233–1799*, Каталог склали і підготували до друку О.А. Купчинський, Е.Й. Ружицький, Київ 1972, nr 1054.

a następnie unickich rzemieślników niezrzeszonych w cechu. Nie wszystkie jednak miały jasny i uporządkowany status. Nie wiadomo dokładnie, na jakich zasadach funkcjonowało rękodzielnictwo związane z opawami żydowskich i ormiańskich ksiązek. Wydaje się, że ich przedstawiciele byli raczej uznawani za partaczy.

Początki organizacji cechowej we Lwowie nie zostały dotychczas należycie opisane⁶. Oficjalnie statut konfraterni introligatorskiej został zatwierdzony przez radę miasta 1 października 1740 roku, a król August III potwierdził go w Grodnie 22 listopada 1744 roku. Wszystko jednak wskazuje na to, że organizacja cechowa zbiorczego cechu introligatorów i szkatulników mogła powstać ponad sto lat wcześniej, w pierwszym ćwierćwieczu XVII wieku oraz na przełomie XVII i XVIII wieku. Z przełomu tych wieków pochodzi bowiem niedatowany brulionowy projekt statutu połączonego cechu introligatorów i szkatulników, zatytułowany *Ordinacja cesze introligatorskiej i szkatulniczej lwowskiej, według której tak magistrowie jako i czeladź tegoż rzemiosła sprawować się powinni od szlachetnego magistratu lwowskiego nadana i approbowana*. Na to, że cech istniał przed zatwierdzeniem go przez radę miasta w 1740 roku, możliwe, że z przerwami, wskazuje również *Księga uczniów*, w której najwcześniejsze wpisy pochodzą z 1731 roku, a więc z okresu przed zatwierdzeniem statutu. Niewykluczone, że były to tylko nieudane próby powołania tej organizacji zawodowej, aby wyzwolić się z uciążliwego układu powiązań z krakowskim cechem.

Kilka lat po dość późnym powołaniu cechu we Lwowie organizacja rzemiosła introligatorskiego, podobnie jak w innych większych miastach w Polsce, zaczęła normalnie się rozwijać. Zostali powołani starsi cechu, zorganizowano kształcenie młodzieży, a życie i działalność mistrzów i czeladników przybrała podobne jak w całej Rzeczypospolitej formy funkcjonowania. Ze względu na wielonarodowościowy charakter miasta posiadała jednak swoje cechy specyficzne.

W latach 1744–1749 starszymi cechu introligatorów lwowskich zostali Stanisław Strześciński oraz Jan Szlichtyn, jak wynika z *Regestru chłopców do zapisowania do introligatorstwa Roku 1744*. Warto podkreślić, że w tej księdze pierwszy zapis ucznia Antoniego Kleklera pojawił się 8 stycznia 1731 roku. Jeszcze w tym samym roku zapisał się do nauki zawodu Jan Skilewic. Były to jednak – jak się wydaje – zapisy antydatowane.

Niezależnie od organizacji zawodowej na mocy przywilejów królewskich warsztaty introligatorskie mogły działać również przy drukarniach oraz księgarniach. Taka tradycja istniała już wcześniej. W XVII wieku na takiej

⁶ Por. moje uwagi w: E. Różycki, *Z dziejów książki...*, s. 50 i nn.

zasadzie trzymał czeladnika i wykonywał oprawy nakładowe drukarz Michał Śloska (zm. ok. 1667), a w XVIII wieku Józef Mościcki (zm. ok. 1707), bibliopola krakowski i lwowski, który uzyskał przywilej królewski 20 marca 1726 roku⁷. Inny lwowski introligator i bibliopola, podobnie jak Śloska *ritus Graeci*, Bazyli Sawuła, w 1647 roku otrzymał serwitariat królewski. Ten przywilej królewski w większości przyznawano mieszczanom związanym raczej ze sprzedażą książek niż ich oprawą.

Wiek XVII zamknął dzieje kunsztu introligatorskiego we Lwowie liczbą znanych dotychczas ok. 60 nazwisk introligatorów (głównie obrządku łacińskiego oraz wschodniego). Na początku XVIII wieku mieszkali jeszcze w stolicy województwa ruskiego rzemieślnicy z tej branży, których działalność przypadła przede wszystkim na wiek XVII. Był wśród nich pochodzący z Sandomierza Wojciech Mielczewski, introligator i drukarz⁸. Jednocześnie czynne były warsztaty Stanisława Białobrzeskiego, który na pewno uprawiał swój zawód w latach 1687–1709⁹, oraz pochodzącego z Krakowa Jana Nowaczewskiego¹⁰. Białobrzeki w 1709 roku mieszkał w domu swojego ojca Jana¹¹ i tam prawdopodobnie znajdował się jego warsztat.

Oprócz nich oprawiali książki rzemieślnicy obrządku wschodniego. Znamy z akt miejskich Atanazego (1703 i 1709 r.), który mieszkał w kamienicy Teodozego „alias Papary” i zapewne jest tą samą osobą, co działający w latach 1689–1698 Aftanazy¹².

W pierwszym dziesięcioleciu XVIII wieku funkcjonowały zakłady introligatorskie innych rzemieślników obrządku wschodniego: Jacenego (1704–1711) oraz Bazylego Lempczewskiego (1708)¹³. Również tego obrządku był Bazyli Kornicki, działający w latach trzydziestych, który oprawiał książki dla bractwa stauropigialnego oraz sprzedawał je na jarmarku w Uniowie¹⁴.

Na początku XVIII wieku trudnił się introligatorstwem Grzegorz Korostyński (Korosteński), zapewne wyznania wschodniego, który

⁷ СРАНУЛ, f. 52, op. 2, spr. 210 (Bad. 210), s. 197.

⁸ Więcej na temat Wojciech Mielczewskiego zob. E. Różycki, *Wojciech Kazimierz Mielczewski...*

⁹ Więcej na temat Jana Nowaczewskiego zob. E. Różycki, *Z dziejów książki...*, s. 117.

¹⁰ Tamże, s. 118 i in.

¹¹ СРАНУЛ, f. 52, op. 2, spr. 788 (Bad. 788), s. 134.

¹² СРАНУЛ, f. 52, op. 2, spr. 790 (Bad. 790), k. 613v, spr. 788 (Bad. 788), s. 140.

¹³ Więcej na temat Lempczewskich zob. E. Różycki, *Z dziejów książki...*, s. 118–119, 227.

¹⁴ Я.Д. Исаевич, *Издательская деятельность Львовского братства в XVI–XVIII веках*, w: *Книга. Исследования и материалы*, Сборник VII, Москва 1962, s. 231; Я.Д., *Українське книговидання. Витоки. Розвиток. Проблеми*, Львів 2002, s. 274.

w 1701 roku razem ze Stanisławem Białobrzeskim świadczył, iż Stefan Jarzmikiewicz (?), czeladnik sztuki chirurgicznej, jest synem mieszkańca Lipnicy¹⁵.

Jednym z najbardziej znanych i przedsiębiorczych mistrzów był wyzwolony w Krakowie Jakub Matyaszekiewicz (ok. 1680–1738). W 1704 roku podjął pracę w księgarni Ignacego Hebanowskiego we Lwowie, a po zwolnieniu zatrudnił się w jednej z największych bibliotek domowych w województwie ruskim w Cucułowcach, należącej do S.J. Dzieduszyckiego, koniuszego wielkiego koronnego, gdzie porządkował oraz zapewne zajmował się oprawianiem i konserwacją książek¹⁶.

W pierwszym i drugim dziesięcioleciu XVIII wieku prowadził warsztat pochodzący z Sambora Andrzej Gątkowski. Był synem nieżyjącego już w 1704 roku introligatora samborskiego Pawła oraz Katarzyny obrządku rzymskiego¹⁷. Paweł, który był bratem introligatora lwowskiego z drugiej połowy XVII wieku, Mikołaja, miał trzech synów: Jakuba, Andrzeja i Bartłomieja, zajmujących się handlem książkami. W 1701 roku bracia mieszkali we Lwowie i upominali się o zwrot sumy 200 złp po sprzedanym w Samborze ok. 1690 roku domu matki (za 900 złp)¹⁸. Być może, że ok. 1704 roku Gątkowski został wyzwolony na czeladnika i rozpoczął wędrówkę i dlatego potrzebny mu był „list od urodzenia”, wpisany w tym roku do ksiąg miejskich. W latach późniejszych działał we Lwowie jako księgarz oraz w Samborze jako introligator, będąc konkurentem uprzywilejowanego bibliopoli lwowskiego Ignacego Antoniego Hebanowskiego, u którego wspomniany Matyaszekiewicz został subiektem. Kontakty księgarskie Gątkowskiego z księdzem jezuitą Jerzym Gengellem (1657–1727) z Poznania i jezuitami lwowskimi oraz wyjazdy na jarmarki (m.in. do Sokala) świadczą o dużej ruchliwości i przedsiębiorczości.

Józef Majtowicz¹⁹, urodzony w 1665 roku syn Jakuba introligatora, uczył się rzemiosła w Krakowie u Jana Trzyski i został wyzwolony w 1687 roku. Jego działalność przypada na lata dziewięćdziesiąte XVII wieku i początek XVIII wieku (zanotowany został pod rokiem 1707)²⁰.

¹⁵ CPAHUL, f. 52, op. 2, spr. 93 (Bad. 93), s. 264.

¹⁶ *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa–Łódź 1972, s. 571.

¹⁷ Zeznawali o tym w 1704 r. Wojciech Szafrankiewicz, szewc, i Wojciech Huczewic, bednarz (CPAHUL, f. 52, op. 2, spr. 96 [Bad. 96], s. 218).

¹⁸ Tamże, spr. 93 (Bad. 93), s. 192. O A. Gątkowskim zob. E. Różycki, *Z dziejów książki...*, s. 100; E. Różycki, *Książka polska...*, s. 134.

¹⁹ Więcej na temat Józefa Majtowicza zob. E. Różycki, *Z dziejów książki...*, s. 80 n.

²⁰ CPAHUL, f. 197 (Rzymskokatolicka kapituła metropolitalna we Lwowie), op. 2, spr. 1047, s. 327.

W tym czasie uprawiał zawód intrologatora i sprzedawał książki Jan Nowaczewski (Nowaczowski), pochodzący z Krakowa „bibliopola de Kraków”, znany z akt lwowskich z lat 1690–1707²¹. W 1699 roku był winien rajcy krakowskiemu, drukarzowi Jerzemu Schedlowi, 1500 złp, z których część spłacił, zostając mu dłużny 1308 złp 13 gr²², najprawdopodobniej za książki, które brał od krakowskiego wydawcy. Trudna sytuacja finansowa zmusiła go do sprzedaży w tym samym roku piwnicy (cellarium) Hagdejowiczom²³. Przed rokiem 1707 został pobity przez nieznanego bliżej Wojciecha Pusiarzewica²⁴, najwidoczniej w związku ze sprawami zawodowymi.

Nowaczewski najprawdopodobniej mieszkał w latach 1703–1709 w kamienicy Abrkowskiej²⁵. Księgi podatkowe pomogły ustalić miejsce zamieszkania niektórych intrologatorów, niestety, najczęściej bez podania nazwiska. Wiadomo, że w 1703 roku płacił podatek miejski mieszkający w kamienicy Nestorowiczowskiej Jan intrologator²⁶. W tym samym czasie oraz w 1709 roku w kamienicy Abrkowskiej, znajdującej się na rogu Rynku i ulicy Jezuickiej, ściągnięto opłatę z innego Jana intrologatora, który posiadał tam swoją część nieruchomości²⁷. Być może był to Jan Nowaczewski. Wiadomo też, że w 1723 roku mieszkał w kamienicy „pana Bema” nieznanym z imienia intrologator²⁸.

W tym samym czasie uprawiał zawód intrologatora Jakub Stroński (Stronś), wymieniony w źródłach również jako *thecarius*. Prowadził on działalność w latach 1709–1749, w latach 1708–1730 płacąc podatek za mieszkanie w kamienicy Awensztokowskiej²⁹. Zdaje się, że pracował w księgarni Hebanowskiego, w 1713 roku bowiem mieszczanin o nazwisku Stronś wyjeżdżał do Krakowa w sprawie książek, wysłany przez Jakuba Matyaszkiwicza³⁰. Stroński był członkiem kolegium czterdziestu mężów (*quadragintavirat*) i jednym z bardziej znanych intrologatorów-bibliopoli na terenie Lwowa.

²¹ O nim zob. E. Różycki, *Z dziejów książki...*, s. 118–119.

²² CPAHUL, f. 52, op. 2, spr. 482 (Bad. 482), s. 1169.

²³ Tamże, spr. 482 (Bad. 482), s. 923.

²⁴ CPAHUL, f. 52, op. 2, spr. 414 (Bad. 414), s. 234; *Album civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie 1388–1783*, t. 1–2, wydał A. Janeczek, Poznań–Warszawa 2005, t. 1, nr 4378 pod 1706 r. notuje sukiennika o tym imieniu i nazwisku.

²⁵ CPAHUL, f. 52, op. 2, spr. 790 (Bad. 790), k. 584v; spr. 788 (Bad. 788), s. 104.

²⁶ CPAHUL, f. 52, op. 2, spr. 790 (Bad. 790), k. 614v.

²⁷ Tamże, k. 584v; f. 52, op. 2, spr. 788 (Bad. 788), s. 104.

²⁸ Tamże, spr. 801 (Bad. 801), s. 119.

²⁹ CPAHUL, f. 52, op. 2, spr. 788 (Bad. 788), s. 156; spr. 801 (Bad. 801), s. 52, 109; spr. 796 (Bad. 796), s. 530, 587.

³⁰ Ł. Kurdybacha, *Księgarnia*, w: tegoż, *Pisma wybrane*, t. 3, Warszawa 1976, s. 93.

O jego szerokiej działalności zawodowej może świadczyć fakt, że był nakładcą kalendarzy (które później opracował) i w sprawie ich druku zawarł kontrakt z profesorem Akademii Zamojskiej Franciszkiem Niewieskim³¹. Był dwukrotnie żonaty: z Rozalią (zm. 1759), a następnie z Agnieszką (zm. 1760).

Synem Jakuba i Rozalii Niedbałowiczówny był Józef Stroński, introligator i bibliopola lwowski, działający w latach 1753–1773. W jego sprawie w roku 1753 dali świadectwo *legitimi ortus* introligatorzy Jan Szlichtyn i Wojciech Karasiński³². Józef był świadkiem przyjęcia do prawa miejskiego introligatorów: Jana Migłowskiego (Mikłowskiego, Mikłowskiego) w 1757 roku, Walentego Markowskiego w 1759 roku oraz Antoniego Zawadowicza w 1773 roku³³. Rok wcześniej Józef wystąpił jako senior konfraterni introligatorskiej (jako wicesenior figuruje Jan Migłowski). W tym charakterze podpisał takse wielkiej ilości książek zmarłego Macieja Kuczery³⁴. Zdaje się, że potomkiem rodziny Strońskich był Mateusz, introligator, który został zarejestrowany w roku 1782.

W latach trzydziestych i czterdziestych XVIII wieku prowadziło warsztaty introligatorskie w mieście nad Pełtwią kilku innych mistrzów, a wśród nich Stanisław Strzeziński³⁵. Zaświadczony okres działalności jego warsztatu to lata 1731–1758. W 1731 roku podatek miejski z kamienicy Pukarzewiczowskiej, znajdującej się w czwartej części miasta, zapłacił niejaki Stanisław introligator³⁶, który zapewne jest tą samą osobą co Strzeziński. Introligator ten był długoletnim starszym cechu introligatorskiego. Jego żona nosiła imię Agnieszka (zm. 1751).

Zawód księgarza i drukarza uprawiał introligator Jan Szlichtyn, wywodzący się ze znanej we Lwowie rodziny księgarzy i typografów. Należeli do niej także Franciszk, Łukasz oraz Kazimierz. W późniejszym okresie książki tłoczyli również drukarze: Piotr i Sebastian Szlichtynowie, jak można wywnioskować z przywileju królewskiego, znajdującego się w księgach kanclerskich Metryki Koronnej³⁷. Nie wiadomo jednak, czy któryś z nich zajmował się również introligatorstwem.

³¹ O tej sprawie zob. E. Różycki, *Książka polska...*, s. 135.

³² CPAHUL, f. 52, op. 2, spr. 7 (Bad. 7), s. 367.

³³ *Album civium...*, nr 5068, 5071, 5446.

³⁴ CPAHUL, f. 52, op. 2, spr. 367 (Bad. 367), s. 477 i n.

³⁵ W. Tyszkowski, *Statut konfraterni...*, s. 51 wymienia nazwisko „Strzeszeński”. Jednak w większości dokumentów pochodzących z archiwum miejskiego we Lwowie występuje on jako „Strzeziński”.

³⁶ CPAHUL, f. 52, op. 2, spr. 796 (Bad. 796), k. 626.

³⁷ Zob. przywilej królewski z datą 20 lutego 1770 r., w myśl którego pozwala się drukować książki we Lwowie Łukaszowi, Sebastianowi, Kazimierzowi i Piotrowi Szlichtynom

Uczniem Jana Szlichtyna był Jan Migłowski (Miglewski, Miłowski), który w 1745 roku został zapisany na pięcioletnią naukę, a w 1757 roku przyjął prawo miejskie i zdaje się, że w tym czasie uruchomił warsztat introligatorski. Zmarł w 1784 roku.

Z handlu książkami i oprawy książek, podobnie jak inni introligatory, utrzymywał się Wawrzyniec (Laurenty) Bodurkiewicz, mający kontakty z uprzywilejowanym bibliopola lwowskim Józefem Mościckim oraz Pawłem Józefem Golczewskim, drukarzem zamojskim.

Samodzielnie prowadził też warsztat Wojciech Karasiński, w latach pięćdziesiątych będący podstarszym cechu. W roku 1753 wraz z Janem Szlichtynem introligatorem miał zatarg na tle zawodowym z mistrzem Stanisławem Strzesińskim, który został pozwany do sądu w sprawie znieważenia kolegów po fachu³⁸. Karasiński po śmierci pierwszej żony (Marty, zm. 1757) ożenił się w tym samym roku z Anną Trochanowską i zapisał jej w intercyzie ślubnej sumę 500 złp³⁹. Nie był to więc bogaty rzemieślnik. W roku 1770 już zapewne nie żył, bowiem sprawami handlowymi zajmowała się w tym czasie jego żona. Synem Karasińskiego był księgarz warszawski Stanisław, posiadający co najmniej od 1760 roku księgarnię na Starym Mieście. Odziedziczył po ojcu część książek w roku 1770⁴⁰. Wiadomo, że w tym roku i wcześniej utrzymywał kontakty zawodowe z matką. Stanisław Karasiński sprzedawał książki (druki urzędowe, kalendarze, teksty prawnicze, literackie i inne) tłoczone w stolicy kraju oraz w Wilnie⁴¹.

Do końca Rzeczypospolitej był czynny jeszcze warsztat Walentego Kruczyńskiego, znanego z działalności – jak twierdzi F. Jaworski – w połowie XVIII wieku. Introligator ten znaczyl swoje prace za pomocą nalepki z herbem Lwowa i odpowiednim napisem („Kruczyński compactor librorum Leopoliensis”)⁴².

W drugiej połowie XVIII wieku znany był warsztat Walentego Markowskiego, żonatego z Barbarą (zm. 21 października 1782 r.). Przyjął prawo miejskie w 1759 roku⁴³, a świadkami przy tym byli introligatory Józef Stroński i Wojciech Karasiński. Markowski zmarł 14 września 1771 roku.

(T. Wierzbowski, *Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego i biografii pisarzy polskich*, t. 1, Warszawa 1900, s. 119, nr 170).

³⁸ ЦПАХУЛ, f. 52, op. 2, spr. 7 (Bad. 7), s. 351, 356, 357.

³⁹ ЦПАХУЛ, f. 52, op. 2, spr. 215 (Bad. 215), k. 401. Panna młoda wniosła 1584 złp posagu.

⁴⁰ ЦПАХУЛ, f. 52, op. 2, spr. 214 (Bad. 214), s. 1127 i nn.

⁴¹ *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław 1971, szp. 1107.

⁴² F. Jaworski, *Lwowskie znaki biblioteczne*, Lwów 1907, s. 97. *Encyklopedia wiedzy...*, szp. 1714.

⁴³ ЦПАХУЛ, f. 52, op. 2, spr. 652 (Bad. 652), s. 53; ACL, nr 5071.

Krótko – jak się wydaje – działał na terenie Lwowa warsztat Macieja Ambrożewskiego, który przyjął prawo miejskie w 1779 roku, a zmarł 7 lutego 1790 roku.

Oprócz introligatorów zrzeszonych w cechu działali nielegalnie tzw. przeskodnicy, czyli partacze, którzy nie chcieli ponosić obowiązków i ciężarów związanych z przynależnością do cechu. Jednym z nich był nieznan z imienia Borowski, którego w 1778 roku ścigają mistrzowie cechowi⁴⁴. Inny zaś pracował dla karmelitów trzewickowych⁴⁵, szkodząc w ten sposób cechowi. Nie wiadomo jednak, czy obaj prowadzili warsztaty we Lwowie przed zajęciem kraju przez Austrię.

Możliwe, że we Lwowie działał w pierwszej połowie lat dwudziestych warsztat introligatorki Boguszewiczowej, która kupowała kalendarze u Franciszka Niewieskiego⁴⁶.

Na końcu warto zastanowić się, jak przebiegała transformacja organizacji cechowej w początkowym okresie panowania austriackiego we Lwowie. Wiadomo, że introligatorzy w pierwszych latach istnienia cechu działali w myśl uchwalonego za czasów Rzeczypospolitej statutu. W petycjach do prezydenta miasta w uzasadnieniu swoich praw powoływali się również na nadane im wcześniej przywileje królewskie.

Tabela 1. Wykaz mistrzów introligatorskich działających w XVIII wieku

1	Wojciech Mielczewski (1666–1708)
2	Stanisław Białobrzęski (1687–1709)
3	Atanazy (Aftanazy) (1689–1709)
4	Jan Nowaczewski (1690–1707)
5	Grzegorz Korostyński (1701)
6	Jakub Matyaszkiwicz (ok. 1680–1738)
7	Andrzej Gątkowski (1701–1715)
8	Jacenty (1704–1711)
9	Bazyli Lempczewski (1708)
10	Jakub Stroński (Stronś) (1709–1749)
11	Stanisław Strzeziński (1731–1758)

⁴⁴ „6to. Borecki podług praw od Nayiasniejszych monarchow nadanych nie przyjąwszy ani mieyskiego ani konfraternyą złączywszy się przeskadza y odbiera kawalek chleba konfratrom” (Narodowa Biblioteka Ossolineum, Dział Rękopisów, rkps 13721/III, s. 1).

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ CPAHUL, f. 52, op. 2, spr. 503 (Bad. 503), s. 543.

12	Wawrzyniec Bodurkiewicz (1730–1731) ⁴⁷
13	Jan Szlichtyn (1731–1764)
14	Bazyli Kornicki (lata trzydzieste XVIII wieku) ⁴⁸
15	Wojciech Karasiński (1744–1769) ⁴⁹
16	Walenty Markowski (1759–1771)
17	Józef Stroński (1753–1773)
18	Jan Migłowski (Miglewski, Mikłowski) (1757–1784) ⁵⁰
19	Walenty Kruczyński (druga połowa XVIII wieku) ⁵¹

Podsumowując historię introligatorstwa lwowskiego w XVIII wieku, należy stwierdzić, iż w pierwszym dziesięcioleciu istniało we Lwowie co najmniej dziewięć pracowni introligatorskich przedstawicieli obu obrządków chrześcijańskich (w tym co najmniej dwa warsztaty ruskie). Później – jak się wydaje – nastąpił spadek liczby pracowni, ale od początku lat pięćdziesiątych do 1772 roku Polacy prowadzili jednocześnie co najmniej od sześciu do siedmiu warsztatów. Nie wiemy natomiast, ile introligatorni mieli Rusini. Przypuszczalnie ich liczba wynosiła od trzech do czterech warsztatów.

O rozwoju introligatorstwa we Lwowie w drugiej ćwierci XVIII wieku może świadczyć fakt, iż – jak wynika z Tabeli 2 – na przestrzeni osiemnastu lat zostało przyjętych do nauki jedenastu uczniów. Nie jest to duża liczba, a brak skali porównawczej nakazuje nam ostrożność w wyciąganiu pochopnych wniosków.

Wart uwagi jest status prawny introligatorów wyznania wschodniego. Chociaż po przystąpieniu do unii eparchii lwowskiej nic nie stało na przeszkodzie, by mogli oni wstąpić do cechu, to jednak – jak dowiadujemy się z punktu dziesiątego statutu – nie chcieli należeć do tej organizacji rzemieślniczej. Powinni właściwie być uważani za partaczy, lecz nie byli ścigani, chyba że trudnili się oprawą ksiąg łacińskich i polskich. Nie wiadomo, jak

⁴⁷ W 1683 r. w Krakowie działał mistrz introligatorski Stanisław Bodurkowiec (Archiwum Państwowe w Krakowie [AP], Akta Dawne [AD] 177, s. 473). Jak się wydaje, lwowski introligator pochodził z krakowskiej rodziny introligatorskiej.

⁴⁸ Z tej rodziny prawdopodobnie pochodził Jan Kornicki, introligator lwowski, znany z działalności w latach 1782–1785.

⁴⁹ W niektórych dokumentach występuje pod imieniem Wawrzyniec.

⁵⁰ Daty końcowe działalności mistrzów: Jakuba Strońskiego, Strzezińskiego, Józefa Strońskiego i Migłowskiego, są datami ich śmierci.

⁵¹ Walenty Kruczyński był znany z działalności również w latach 1782–1795. Wydaje się, że początek jego pracy zawodowej należy przenieść na lata sześćdziesiąte XVIII wieku.

było w tych przypadkach, kiedy zajmowali się innymi zajęciami związanymi z introligatorstwem, np. wyrobem i oprawą notatników (regestrów), lub ubocznymi (m.in. szkatulnictwem).

„Chcemy i postanawiamy, ażeby żaden introligator religii ruskiej nie ważył się robić ksiąg tak polskich, jako i łacińskich ani z typografią od bibliopolów i klasztorów robót żadnych wnosić, ani ich w klasztorach robić, ponieważ Konfraternii z nami trzymać nie chcą” – ten fragment dziesiątego artykułu ordynacji cechowej świadczy o tym, że introligatorzy lwowscy obrządku wschodniego opracowali również polskie i zachodnioeuropejskie druki. Statut przewidywał dla nich jako karę konfiskatę ksiązek. Wolno natomiast było tym, którzy handlowali towarami kramarskimi, sprzedawać druki opracowane przez lwowskich introligatorów cechowych.

Już za czasów austriackich, 2 października 1785 roku, Teodor Szczerbowski, obrządku greckiego, został przyjęty w wieku 20 lat do nauki u mistrza Wincentego Peca (Petza) za poręczeniem Wincentego Kuhna i Walentego Kruczyńskiego.

O żydowskich rzemieślnikach wiadomo, że stanowili groźną konkurencję dla chrześcijańskich mistrzów (zwłaszcza obrządku zachodniego). O rywalizacji między katolickimi i żydowskimi księgarzami, handlarzami książkami oraz introligatorami świadczą wzmianki w księgach miejskich z XVII i XVIII wieku oraz relacje niektórych autorów staropolskich⁵².

Wiadomo, że przepisy ordynacji cechowej zabraniały Żydom opracowania ksiązek katolickich. Stanowił o tym dwunasty punkt statutu⁵³. W jego myśl nie wolno było bibliopolom i drukarzom dawać ksiązek do oprawy izraelskim rzemieślnikom pod karą ich konfiskaty. W praktyce było inaczej. Nawet sześć lat po zajęciu przez Austrię ziem południowo-wschodnich lwowscy introligatorzy cechowi ścigają Żydów Kopla i Icka za to, iż wykonują oprawy dla katolików⁵⁴.

Ważną sprawą był problem zatrudniania czeladników w warsztatach typograficznych, znany jeszcze z XVII wieku. Najwidoczniej nic się nie zmieniło również w XVIII wieku, skoro w petycji do prezydenta Lwowa z 1778 roku skarżą się mistrzowie lwowscy na wykonywanie prac introligatorskich przez

⁵² W 1704 r. „Infidelis Moszko Dawidowicz” oskarżył lwowskiego bibliopolę Hebanowskiego o pobicie (1703) w drodze z Rzeszowa do Jarosławia (СПАХУЛ, f. 52, op. 2, spr. 413 [Bad. 413], s. 1).

⁵³ Por. W. Tyszkowski, *Statut konfraterni...*, s. 45–46.

⁵⁴ „5-to. Dwoch Żydow Kopel y Icko podług artykułów, iż nie powinni robić dla katolików tylko dla samych Żydow, ci dwa robią dla katolików” (z petycji podanej przez konfraternię lwowską do Prezydenta miasta „względem szesćcioletniej [!] wolności” – Narodowa Biblioteka Ossolineum, Dział Rękopisów, rkps 13721/III, s. 1).

czeladników w oficynie Antoniego Pillera⁵⁵. Nie ulega wątpliwości, że do takich zatargów introligatorów i drukarzy dochodziło już wcześniej.

Przeszkodą dla mistrzów introligatorskich była działalność innych drukarzy oraz kupców, którzy nabywali (również poza Lwowem) i sprzedawali drobne druki, przede wszystkim cieszące się popytem kalendarze⁵⁶.

Jak we wcześniejszym okresie utrudnieniem w prowadzeniu rzemiosła introligatorskiego oraz handlu książką była działalność partaczy, nie zawsze skutecznie ściganych przez cech.

Wyuczeni kunsztu introligatorskiego w lwowskich warsztatach rzemieślnicy osiadali w miastach i miasteczkach województwa ruskiego oraz sąsiednich województw, zajmując się nie tylko oprawianiem książek i ich sprzedażą, ale również wykonując poboczne zajęcia. Warsztaty prowadzili także rzemieślnicy wschodniego wyznania oraz izraelicy, w coraz większym stopniu opanowujący nie tylko rzemiosło introligatorskie, ale również handel książką.

Wydaje się, że w niedużych miastach województwa mogły funkcjonować co najwyżej dwa warsztaty (polski i ruski, czasem żydowski). Wiemy o ich istnieniu we wcześniejszym okresie w takich miastach jak Przemyśl, Sambor, Sokal czy Jarosław. Nie inaczej musiało być w XVIII wieku. Wiadomo, że np. w Haliczu w pierwszej ćwierci XVIII wieku pracował Żyd Zeylik, który być może oprował książki grodzkie halickie⁵⁷.

Lwów, po powstaniu w nim organizacji cechowej i uniezależnieniu się tym samym od introligatorów krakowskich, zaczął odgrywać w tej branży większą rolę i czynił próby uporządkowania spraw organizacyjnych w introligatorstwie, również w innych miastach województwa ruskiego.

⁵⁵ „Imc Pan Piler [!] Typographus trzyma dwoch czeladzi introligatorskiej professyi nie tylko zakazanemi prawami dawnieyszemi ale nadanym Mandatem sss. C.R. Mttis de Datt. D. 9na Maii 1778, Leopoli sub Artt. 35 et 37” (tamże).

⁵⁶ „2do. Imc Pan Kazimierz Szlichtyn Typographus oprawne ksiąszki przedaie y co większa do miast publicznych zapisuie po ksiąszki, kalędarze, czego podług prawa nie powinien czynić. 3^{tio}. Imc Pan Rygier kupiec noremberskiego [!] handlu przeszkadza konfraternyi introligatortskiej skupuiąc kalendarze y inne ksiąszki każe oprować y sprzedaie” (tamże).

⁵⁷ СРАНУЛ, f. 5 (Castrensia Haliciensia), op. 1, spr. 205 (z 1711 r.), s. 687, gdzie znajduje się rysunek piórkem Żyda Zeylika, introligatora. Por. P.R. Dąbkowski, *Palestra i księgi sądowe ziemskie i grodzkie w dawnej Polsce*, „Pamiętnik Historyczno-Prawny” 1926, t. 3, z. 2, s. 96.

Tabela 2. Uczniowie kunsztu introligatorskiego we Lwowie w latach 1731–1749

Lp.	Imię i nazwisko	Rok zapisu ucznia	Nazwisko mistrza	Na ile lat został zapisany do nauki
1	Antoni Klekler	1731	S. Strzeziński	4
2	Bazyli Skilewic	1731	J. Stroński	4
3	Michał Kobyłański	1744	S. Strzeziński	3
4	Szczepan Siechowski	1745	J. Szlichtyn	3
5	Jan Kukłowski	1745	W. Karasiński	2
6	Jan Migłowski	1745	J. Szlichtyn	5
7	Józef Kozłowski	1745	W. Karasiński	3
8	Maciej Dumański	1746	S. Strzeziński	4
9	Bazyli Michałowski	1746	J. Szlichtyn	3
10	Walenty Mokrosik	1749	W. Karasiński	5
11	Wojciech Strzeziński	1749	S. Strzeziński	2

Warto zwrócić uwagę na poziom i kunsztowność opraw lwowskich mistrzów. Materiały archiwalne wielokrotnie odnotowują (podobnie jak w XVII wieku) artystycznie wykonane oprawy w srebro lub w srebro połączone i to zarówno u ludności wyznania rzymskokatolickiego, jak i greckokatolickiego⁵⁸. Oprawy te to wspólna praca lwowskich introligatorów i złotników.

⁵⁸ „Książka in octavo ruskim drukiem w srebro oprawna taxowana 12/-” (z inwentarza z 1752 r. „olim” Jakuba „Zatzkiewicza”, rajcy lwowskiego i doktora filozofii – CPAHUL, f. 52, op. 2, spr. 365 [Bad. 365] s. 129); „Książka duża w srebro oprawna z kompaturkami srebrnymi [...]. Item książka oprawna w srebro cuius titulus Krotkie zebranie roznego nabozenstwa 1 [...] (z inwentarza „olim famatae Catharina Georgiewiczowa” – CPAHUL, spr. 367 [Bad. 367], s. 28, 1769 r.); „Książek w capę y srebro oprawnych dwie z klamerkami srebrnymi [...] Kompatury na książkę srebrne wyzłacane” (z inwentarza rzeczy, które zostawiła i siostr benedyktynek lwowskich Teresa Wierzbicowa [1mo voto] – CPAHUL, f. 52, op. 2, spr. 367 [Bad. 367], s. 175, 179, 1771 r.); „Książka do nabozenstwa z zaszczypkami srebrnymi [...] 1 książka srebrna wyzlacana alias kompatury wazy grzywnę iedne, łutow ośm proby iedynastey, grzywna po złotych czterydzieci dwa, łut po zł dwa groszy szesnascie – 62/8. 2 książki w srebro oprawne srebra na nich grzywien dwie proby iedynastey grzywna po zł czterydzieci dwa – 84/-” (z inwentarza mieszczańskej rodziny Wierzbiców z 1771 r. – CPAHUL, f. 52, op. 2, spr. 367 [Bad. 367], s. 163, 206).

Bibliografia

- Album civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie 1388–1783*, t. 1–2, wydał A. Janeczek, Poznań–Warszawa 2005.
- Dąbkowski Przemysław Roman, *Palestra i księgi sądowe ziemskie i grodzkie w dawnej Polsce*, „Pamiętnik Historyczno-Prawny” 1926, t. 3, z. 2.
- Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław 1971.
- Исаевич Ярослав Д., *Издательская деятельность Львовского братства в XVI–XVIII веках*, w: *Книга. Исследования и материалы*, Москва 1962.
- Исаевич Ярослав Д., *Українське книговидання. Витоки. Розвиток. Проблеми*, Львів 2002.
- Jaworski Franciszek, *Lwowskie znaki biblioteczne*, Lwów 1907.
- Jędrzejowska Anna, *Książka polska we Lwowie w XVI wieku*, Lwów 1928.
- Katalog Archiwum Akt Dawnych miasta Lwowa*, oprac. K. Badecki, t. 3–4, Lwów 1935–1936.
- Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233–1799*, Каталог склали і підготували до друку О.А. Купчинський, Е.Й. Ружицький, Київ 1972, nr 1054.
- Katalog wystawy zabytków cechowych*, Lwów 1905.
- Kurdybacha Łukasz, *Księgarnia*, w: tegoż, *Pisma wybrane*, t. 3, Warszawa 1976.
- Różycki Edward, *Jodok Jost*, w: *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*, red. I. Treichel, Warszawa–Łódź 1986.
- Różycki Edward, *Książka polska i księgozbiory we Lwowie w epoce renesansu i baroku*, Wrocław 1994.
- Różycki Edward, *Oprawy ksiąg archiwalnych źródłem do historii bibliofilstwa (na przykładzie b. województw podolskiego oraz ruskiego Rzeczypospolitej)*, „Roczniki Biblioteczne” 1978, R. 22, z. 3–4, s. 423–452.
- Różycki Edward, *Stanisław Parwus młodszy, introligator. Kartka z dziejów introligatorstwa lwowskiego*, w: *Kultura, historia, książka. Zbiór studiów*, red. A. Dymmel, B. Rejakowa, Lublin 2012, s. 157–166.
- Różycki Edward, *Stanisław Parwus starszy, introligator lwowski XVI wieku*, „Roczniki Biblioteczne” 2007, R. 51, s. 61–67.
- Różycki Edward, *Wojciech Kazimierz Mielczewski, introligator i drukarz lwowski (z dziejów siedemnastowiecznego drukarstwa)*, „Roczniki Biblioteczne” 1988, R. 32, z. 2, s. 57–73.
- Różycki Edward, *Z dziejów XIX- i XX-wiecznego introligatorstwa we Lwowie*, „Biuletyn Informacyjno-Instrukcyjny [Miejskiej Biblioteki Publicznej w Krakowie]” 1992, nr 3 (171), s. 21–37.
- Różycki Edward, *Z dziejów książki we Lwowie w XVII w. Studia nad introligatorstwem i handlem książką*, Katowice 1991.
- Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa–Łódź 1972.
- Tyszkowski Wiesław, *Statut konfraterni kunsztu introligatorskiego we Lwowie z 1740 r.*, „Ze Skarbcza Kultury” 1978, nr 30, s. 37–51.
- Wierzbowski Teodor, *Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego i biografii pisarzy polskich*, t. 1, Warszawa 1900.

18th c. Lvov Bookbinders. Selected Issues

SUMMARY

The paper attempts to present the development of the Lvov bookbinding in the years 1701–1772. It describes not only the activities of bookbinding handcrafters, but also other vital issues connected with the craft's management, e.g. the guild regulations. The sources on which the research is based are primarily books and files of the Lvov guild of bookbinders as well as municipal court and administrative books of the capital of the Ruthenian Voivodship.

KEYWORDS

book history, bookbinding, book cover, 18 th c., Lvov